

Állattartás és vadászat Tiszavasvári-Deákhalmom középső neolitikus településén

VÖRÖS István

A Tiszavasvári-Deákhalmi dűlőben 1991-92-ben feltárt AVK településen 984 db gerinces csontmaradvány került elő, amelynek 94,5%-a volt anatómiailag és fajilag meghatározható (1. és 2. táblázat).

A csontleletek 15 faj legkevesebb 125 egyedét reprezentálják.

A Tiszavasvári-deákhalmi AVK teleprészlet csontfelhalmozódás szempontjából leggazdagabb része az ún. A. felület középső, északi és nyugati területe (az összes állatcsont 89,47%-a, 832 db innen származik).

A húsbontó és vágószerszámok tökéletlensége(?) miatt a húsállatok végtagjait és törzsét apró darabokra vágták szét, darabolták fel. A négy gazdasági haszonállat és a három hús vad összesen 905 db csontleletében – a carpus/tarsus és az ujjpercek kivételével – mindössze 2 db ép csont (egy juh scapula és egy metacarpus) került csak elő.

Az állatcsontanyag – a csonteszközök kivételével – ún. konyhai hulladék.

Égett állatcsont három, kagyló négy, csiga egy objektumban van. Szórvány emberi maradvány nyolc helyen fordult elő.

A gazdasági haszonállatok csontjai között a legnagyobb számban és arányban a juh volt (421 db, 47,84%); kecskének csak két darab csontja került elő. Mindössze 5%-kal kevesebb a szarvasmarha csontmaradványa (380 db, 43,18%). A sertésmaradványok száma és aránya rendkívül alacsony (75 db, 8,53%).

A három gazdasági haszonállat közül a sertés és a juh egyhasznú, a szarvasmarha – vélhetőleg – kéthasznú volt. A juh tenyészállomány szaporulatának csaknem teljes levágása kizárja annak feltételezését, hogy a telepen gypjúhasznú juhot tartottak volna. A szarvasmarha húsán kívül jelentős mennyiségű bőrt és faggyút is szolgáltatott. A 28 db szarvasmarha 5 225 kg, a 46 db juh 702 kg, a 24 db sertés pedig 662 kg húst biztosított. (1 szarvasmarha [250 kg hús] = 10 juh [25 kg hús] = 6 sertés [40 kg hús].) A szarvasmarha folyamatos, a malacok és a süldők nyári, a bárányok és a növendék juhok tél-tavaszi mortalitást jeleznek.

A szarvasmarha állományt kis termetű állatok alkották (5. táblázat). A csontok csaknem kizárólag tehenek maradványai. 20 szarvasmarha egyedét 3 éves kora előtt vágta le (4. táblázat). A csontok anatómiai és testrégiók szerinti megoszlása (2. és 3. táblázat) jól mutatja, hogy a telepen a szarvasmarhának elsődlegesen a fej (AQ 4,6; 55 db; 14,6%) és

az ún. húsosvégtag (AQ 3,6; 121 db; 31,8%) csontjai halmozódtak fel. A húsosvégtagon kívül hát-lapocka és mellrész is fogyaszthatott.

A juhok kis termetű, ún. „tözeg-juh” típusok voltak. A három nőstény egyed marmagassága 465-605 mm között volt. A juhállományban egyaránt előfordult szarvatlan és szarvált nőstény. 42 juhot 2 éves kora elérése előtt vágta le (4. táblázat). A csontok anatómiai és testrégiók szerinti megoszlása (2. és 3. táblázat) mutatja, hogy a településen a juhnak elsődlegesen a húsosvégtag (AQ 5,0; 163 db; 43,5%), a fej (AQ 4,8; 52 db; 12,5%) és a törzs maradványai halmozódtak fel.

A kecske ún. „aegagrus-típus” volt.

A sertésállományt kis testű egyedek alkották. Egy állat marmagassága 680 mm volt. 16 sertést 2 éves kora elérése előtt vágta le (4. táblázat). A legtöbb sertésmaradvány a fej (AQ 12,6; 24 db; 32%) és a húsosvégtag (AQ 4,5; 24 db; 32%) régióba tartoznak (2. és 3. táblázat).

A kutya vékony csontozatú, közepes testméretű „tözegpicc”.

A településen kevés a vadászott állat: 5 faj (őstulok, vadló, vaddisznó, hód, mezei nyúl) 15 egyedének 31 db maradványa került elő. Feltűnő az erdei gímszarvas és a bozótos erdei őz hiánya.

A neolitikum második felében Kelet- és Közép-Európa 72 településére került vad equida maradvány: 62 lelőhelyen Equus (vadló) és 21 lelőhelyen Hemionus (kulán). A magyarországi archaeozoológia egyik dogmatikus állítását, hogy a Kárpát-medencében a pleisztocén után a vadló már nem élt, a 20 magyarországi lelőhely több mint 80 db Equida lelete egyértelműen cáfolja. A szármata szubprovinciájú vadló is és a kulán is a Duna völgyén keresztül hatolt el egészen a Rajna völgyének vidékéig (1. kép, 5. lábjegyzet).

Az eredményes halászati tevékenységet a harcsa és a csuka maradványai bizonyítják. A halhús „természetes vitamin (A-B-C) és fehérje tápszernek” is tekinthető.

A telepen előkerült 6 csonteszköz közül 5 db szarvasmarha bordából, 1 db vadló metapodiumból készült. A bordasítmók is, a bőrmegmunkáló metapodium „csontkorcsolya” is törötten került az objektumokba.

A Tiszavasvári-deákhalmi AVK telep mikrokörnyezetében élő folyó és lassú folyású – vagy nagy tömegű, mély állóvíz (harcsa, csuka) –, valamint szezonális és állandó (Emys, Planorbis, Unio) homokos-iszapos talajú, sekély vízfelület egyaránt volt.

A település makrokörnyezetében a zárt-erdő és a ligeterdő meglétét a vaddisznó, valamint a hód, a vadló és az őstulok jelzi.

Egy őskori telepen is a húshasznosítású háziállatok és a húsivadak egymáshoz viszonyított előfordulási és mennyiségi aránya, annak változása az állattartás húskitermelési eredményességét – végső soron – az önálló élelemtermelés fejlettségi fokát jelzi. A magyarországi neolitikus időszakban a háziállat-vadállat maradványok arányát, valamint az arányok kronológiai változását figyelembe véve jól látszik az a trend, amelyben a KS szélsőséges arányai után az AVK-tól a Herpály-csöszhalmi kultúra végéig a háziállat maradványok fokozatos csökkenésével párhuzamosan a vadállat maradványok száma és aránya fokozatosan emelkedik.

A késői neolitikum extrém vadászatáról eltérő vélemények fogalmazódtak meg:

– A kíméletlen őstulok-vaddisznó vadászat a „háziásítás szolgálatában” álló, a háziásítási láz motiválta tevékenység volt.

– A „háziásítás alatt álló átmeneti” egyedek maradványait össze kell vonni a háziállatokéval. Az így kalibrált magas „háziállat”-arány 78-84%-os értéket mutatna. Ez pedig azt jelenti, hogy a „háziásítási láz” időszakában visszaesett a „tervszerű” húsivadászat. Ezzel szemben egyetlen magyarországi neolitikus településen az őstulok és/vagy a vaddisznó lokális háziásítása – ezidáig – sem osteologiai, sem osteometriai nem bizonyított. A csontméretek és a csontstruktúra alapján őstuloknak és vaddisznónak meghatározott állatok vadállatok, nem pedig „háziásított, átmeneti” egyedek. A húsivadakra – populáció sűrűségük arányában – kíméletlenül vadásztak. Az őstulok késő neolitikus levadászása során – a többi

húsvaddal együtt – olyan mennyiségű húshoz jutott a közösség, amely háttérbe szoríthatta a háziállatok primér húshasznosítását is.

A húsivadak kíméletlen és tömeges „húsivadászata” megkérdőjelezi egyáltalán a háziásítás szükségességét is. A háziásítás motivációja, fő célja a vadállomány nagymérvű csökkenése következtében a vadhús hiány pótlása. A Kárpát-medence késő neolitikumára nem ez a jellemző.

Tiszavasvári-Deákhalom állatcsontanyaga 17 AVK, AVK-tiszai átmenet és Vinča telep faunájával hasonlítható össze (7. és 8. táblázat). A különböző földrajzi helyzetű telepfaunáknak a háziállat – vadállat, és a három gazdasági haszonállat előfordulási arányában mutatkozó hasonlóságokat és különbségeket – úgy tűnik – a telepek lokális földrajzi környezete, valamint az állattartás fejlettsége és helyi célja határozta meg.

Az AVK magas háziállat aránya (94-98%) a tiszai kultúra megjelenésekor már a legkorábbi időszakban is drasztikusan – 20-30%-kal – csökken.

A magyarországi középső és késői neolitikus kultúrákban az állattartás alapja a szarvasmarha állomány volt, amelyet kisebb juh- és sertésállomány tartásával egészítettek ki.

A földrajzi környezettől és az élelemtermelő gazdálkodás hagyományától függően a szarvasmarha mellett vagy a juh, vagy a sertés volt a második legfontosabb haszonállat (7. és 8. táblázat). A vadászat a lokális vadfauna csúcsvadaira irányult. Amíg az élelemtermelő gazdálkodás nem rendelkezett jelentős megművelt termőfölddel, addig a szarvasmarha/juh transzhumansz gazdálkodás volt az elsődleges (KS, AVK). A sertés szerepe az állandó lakóhelyekkel (tell-telepek) vált jelentősebbé.

VÖRÖS István
Magyar Nemzeti Múzeum
1370 Budapest, Pf. 364.